

◆ JUSTYNA WŁODARCZYK-MADEJSKA
◆ DOMINIK WZOREK

JAK BADAĆ AKTYWNOŚĆ PRZESTĘPCZĄ W TOKU ŻYCIA? PERSPEKTYWA TEORETYCZNA

DOI 10.5281/ZENODO.5590221

1. Wprowadzenie do *life-course criminology*

Badania drogi życia (*life-course*) są obecne w nauce od wielu lat. Podejmują je przedstawiciele różnych dyscyplin. I choć trend ten jest widoczny także w kryminologii, to inicjatorami badań w tym nurcie są socjolog-dzy. Za prekursorów uznaje się bowiem Williama Thomasa i Floriana Znanieckiego, którzy na początku XX wieku w badaniu dotyczącym emigracji polskich chłopów z Europy do Ameryki, jako pierwsi zastosowali metodę dokumentów osobistych (metodę biograficzną), do analizy zmian zachodzących u emigrantów – w ich postawach, poglądach oraz sposobie życia¹. Autorzy wskazywali na silne powiązania człowieka ze społeczeństwem, podkreślając m.in., że postawy i wartości można zrozumieć jedynie w odniesieniu do całego życia społecznego, zaś rezultaty podjętych przez ludzi działań zależą w dużej mierze nie tylko od nich samych, ale również od warunków społecznych, w których działania te zostały podjęte². Zmiana społeczna wpływa na życie poszczególnych jednostek, stąd biografie życia ludzi należy analizować szerzej – w odniesieniu do społeczeństwa i przyjętych w nim norm, wartości, wzorów kulturowych³.

◆ Dr Justyna Włodarczyk-Madejska, Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych PAN, ORCID: 0000-0003-0734-6293;

◆ Dominik Wzorek, Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych PAN, ORCID: 0000-0001-5274-2784.

1 W.I. Thomas, F. Znaniecki, *Chłop polski w Europie i Ameryce, t. 1*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1976.

2 Ibidem, s. 68, 90.

3 M. Marczak, *Przestępczość kobiet w perspektywie teorii drogi życiowej*, [w:] M. Konopczyński, B.M. Nowak (red.), *Resocjalizacja: ciągłość i zmiana*, Pedagogium Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, Warszawa 2008, s. 191.

Inne źródło podaje, że początki zainteresowania drogą życia widoczne są dopiero w pracy Theodora Schulze z 1979 r. *Autobiografia i historia życia*, w której to autor podkreślił wpływ historii drogi życia człowieka na kształtowanie jego tożsamości, a to dlatego, że historia ta, poza suchymi faktami, traktuje o zachowaniu człowieka, również i tym wstydliwym, niechlubnym czy konfliktowym, jak i o jego niepowodzeniach życiowych⁴. W naszym przekonaniu praca Theodora Schulza jest jednak tylko reaktywacją zainteresowania tą problematyką. O wiele wcześniej bowiem, bo już w latach 30. XX w., badania nad biegiem życia poprzez analizę materiałów biograficznych, podjęła Charlotte Bühler, w oparciu o: wywiady (przeprowadzone w ramach badań wstępnych), autobiografie, biografie, korespondencję, dokumenty i dane statystyczne. Materiał badawczy składał się z niemal 250 biografii, w tym 50 zgromadzonych w trakcie wywiadów z osobami starszymi z domów starców w Wiedniu, 200 zaś pozyskanych z literatury – jak najbardziej różnorodnych historii osób pochodzących z różnych środowisk społecznych⁵. Przeprowadzone analizy pokazały m.in., że tak społeczna, jak i biologiczna struktura życia są do siebie równoległe i wzajemnie zależne, ale w toku życia człowieka, mogą pojawić się pewne momenty lub wydarzenia, które bez względu na możliwości biologiczne, spowodują wzrost w jakimś kierunku. Bieg życia każdego człowieka charakteryzuje się także tym, że w trakcie życia ludzie wkraczają w pewne sfery, wymiary życia i z nich wychodzą, a w biegu życia każdego człowieka występują zarówno procesy (wydarzenia, dane obiektywne), jak i produkty zewnętrzne i wewnętrzne (rezultaty, przeżycia)⁶.

W kryminologii pierwsze badania wpisujące się w nurt *life-course* zostały przeprowadzone w latach 30. XX w. przez Eleanor i Sheldona Gluecków. Były to, jak nazwali je sami autorzy, analizy karier przestępczych, a zatem serii czynów popełnionych przez jednego sprawcę w określonym czasie⁷. Niedługo potem badania takie zaczęli prowadzić także polscy kryminolodzy, przede wszystkim związani z Zakładem Kryminologii INP PAN. Wśród nich warto wymienić prace: Heleny Kołakowskiej

4 B. Toroń, *Przestępczość skazanych kobiet i mężczyzn w perspektywie biograficznej*, Impuls, Kraków 2013, s. 9.

5 C. Bühler, *Bieg życia ludzkiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 27, 32.

6 Ibidem, s. 53.

7 S. Glueck, E.T. Glueck, *500 Criminal Careers*. Alfred A. Knopf, New York 1930; D. Woźniakowska-Fajst, *Nieletnie dziewczęta 10 lat później – badania katamnesticzne*, „Archiwum Kryminologii” 2011, t. XXXIII, s. 163, <https://doi.org/10.7420/AK2011E>.

z lat 50. XX w.⁸ czy Zofii Ostrihanskiej i Dobrochny Wójcik z lat 70.⁹, po badania, które analizujemy w niniejszej książce – zainicjowane przez Irenę Rzeplińską, Dagmarę Woźniakowską-Fajst i Witolda Klausu w 2000 r.¹⁰

To właśnie koniec XX i początek XXI w. uznaje się za rozkwit kryminologii drogi życia (*life-course criminology*). Wtedy pojawiły się nowe teorie, które nawiązywały do poszczególnych etapów życia człowieka¹¹. W okresie tym również przeprowadzono szereg znaczących badań, np. przez Marvina E. Wolfganga¹². Opublikowano także raport z badania panelowego nad karierami przestępczymi, zorganizowanego przez National Academy of Sciences w Stanach Zjednoczonych¹³. Wydarzenia te w niektórych publikacjach uznaje się za początek nurtu *life-course criminology*, więc warto wspomnieć o nich nieco więcej.

Na początku chcielibyśmy jednak dokonać pewnego rozróżnienia terminologicznego, które naszym zdaniem jest kluczowe dla dalszych rozważań. Nasz projekt badawczy „Mechanizmy powstawania i rozwoju karier przestępczych” nawiązuje wprost do pojęcia „karier przestępczych” i temu pojęciu poświęcony jest osobny rozdział¹⁴. Tym określeniem operuje również literatura dotycząca parametrów działalności przestępczej.

- 8 H. Kołakowska, *Nieletni recydywiści. Wyniki badań 500 nieletnich recydywistów*, „Archiwum Kryminologii” 1960, t. I, s. 55–112, <https://doi.org/10.7420/AK1960B>.
- 9 Z. Ostrihanska, D. Wójcik, *Młodzież nieprzystosowana społecznie (badania katamnesticzne)*, „Archiwum Kryminologii” 1960, t. I, s. 141–188, <https://doi.org/10.7420/AK1989C>.
- 10 W. Klaus, *Działalność wychowawcza sądu rodzinnego wobec nieletnich – pomiędzy ideami a praktyką*, „Archiwum Kryminologii” 2009, t. XXIX–XXX, s. 331–347, <https://doi.org/10.7420/AK2007-2008Z>; W. Klaus, *Dziecko przed sądem. Wymiar sprawiedliwości wobec przestępczości młodszych nieletnich*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009; I. Rzeplińska, *Sylwetki społeczne nieletnich – późniejszych dorosłych sprawców przestępstw*, „Archiwum Kryminologii” 2009, t. XXIX–XXX, s. 409–415, <https://doi.org/10.7420/AK2007-2008AF>; D. Woźniakowska-Fajst, *Nieletnie. Niebezpieczne, niegrzeczne, niegroźne?*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010; D. Woźniakowska-Fajst, *Nieletnie dziewczęta...*, op.cit.
- 11 M. Marczak, *Przestępczość kobiet...*, op.cit., s. 191.
- 12 M.E. Wolfgang, R.M. Figlio, J.T. Sellin, *Delinquency in a Birth Cohort*, University of Chicago Press, Chicago 1972.
- 13 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers and „Career Criminals”*, National Academy Press, Washington D.C. 1986.
- 14 Zob. K. Buczkowski, P. Wiktorska, *Struktura przestępczości dawnych nieletnich sprawców czynów karalnych w okresie ich dorosłości – pokolenie transformacyjne i milenijne* w niniejszej publikacji (DOI: 10.5281/zenodo.5590293).

Alfred Blumstien z zespołem uznał, że kariera przestępcza to „longitudinalna sekwencja przestępstw popełnianych przez indywidualnego sprawcę”¹⁵. W polskiej tradycji badawczej pojęcie kariery przestępczej odnosi się raczej do bardziej intensywnej i rozciągniętej w czasie działalności przestępczej. Irena Rzeplińska zaś wskazała, że „przestępcy z karierą” to niewielka grupa (ok. 10%) uporczywych przestępców, którzy popełniają różne przestępstwa i są skazywani przez całe życie¹⁶. W ten sposób pojęcie kariery przestępczej zostaje ograniczone jedynie do wąskiej grupy sprawców, których działalność przestępcza trwa przez długi czas i charakteryzuje się wyższą częstotliwością.

Przełgądając literaturę poświęconą różnym typom dróg działalności przestępczej można dostrzec, że autorzy ci nawiązują raczej do pojęcia trajektorii przestępczej niż kariery kryminalnej¹⁷. Analizując ich prace można przyjąć, że pod tym pojęciem rozumieją oni historię przebiegu działalności przestępczej danej osoby w toku jej życia. Nie ograniczają tego pojęcia jedynie do recydywistów. Na trajektorię przestępczą składać się mogą również pojedyncze epizody przestępcze w życiu jednostki. Literatura dotycząca *life-course* i *developmental criminology* podkreśla również, że trajektoria przestępcza stanowi jedną z wielu trajektorii skła-

15 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 12.

16 I. Rzeplińska, *Kariery kryminalne nieletnich sprawców przestępstw*, „Archiwum Kryminologii” 2014, t. XXXV, s. 89, <https://doi.org/10.7420/AK2013C>.

17 A.A.J. Blokland, P. Nieuwebeerta, *The effects of life circumstances on longitudinal trajectories of offending*, „Criminology” 2005, t. 43, nr 4, s. 1203–1240, <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2005.00037.x>; F. Kreuter, B. Muthén, *Analyzing criminal trajectory profiles: Bridging multilevel and group-based approaches using growth mixture modeling*, „Journal of Quantitative Criminology” 2008, t. 24, nr 1, s. 1–31, <https://doi.org/10.1007/s10940-007-9036-0>; E. Lacourse, V. Dupéré, R. Loeber, *Developmental trajectories of violence and theft*, [w:] R. Loeber (red.), *Violence and Serious Theft: Development and Prediction from Childhood to Adulthood*, Routledge, New York 2008, s. 231–268; D.S. Nagin, *Analyzing developmental trajectories: A semiparametric, group-based approach*, „Psychological Methods” 1999, t. 4, nr 2, 139–157 <https://doi.org/10.1037/1082-989X.4.2.139>; D.S. Nagin, K.C. Land, *Age, criminal careers and population heterogeneity: specification and estimation of nonparametric mixed poisson model*, „Criminology” 1993, t. 31, nr 3, s. 327–362, <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1993.tb01133.x>; D.S. Nagin, R.E. Trembley, *Trajectories of boys’ physical aggression, opposition, and hyperactivity on the path to physically violent and nonviolent juvenile delinquency*, „Child Development” 1999, t. 70, nr 5, s. 1181–1196, <https://www.doi.org/10.1111/1467-8624.00086>; J. Payne, A. Piquero, *Developmental Criminology and the Crime Decline:*

dających się na historię życia jednostki (obok zawodowej, edukacyjnej, rodzinnej itp.). Takie ujęcie przebiegu działalności przestępczej jednostki podkreśla heterogeniczność populacji, a w konsekwencji i dróg działalności przestępczej, jak i wpływu różnych czynników na sposób przebiegu działalności przestępczej¹⁸. Wydaje nam się, że posługiwanie się pojęciem trajektorii przestępczej w ramach dokonywanych przez nas analiz jest bardziej zasadne. Pojęcie „kariery przestępczej” rezerwujemy raczej do szczególnego typu trajektorii¹⁹.

Wracamy jednak, zgodnie z zapowiedzią, do wydarzeń uznawanych w niektórych publikacjach za początek nurtu *life-course criminology*. Pierwsze z nich to badanie Marvinna E. Wolfganga przeprowadzone w Filadelfii (*Philadelphia Birth Cohort Study*) na próbie 10 000 chłopców urodzonych w 1945 r. Opublikowane w 1972 r. wyniki badania pokazały, że ponad połowę przestępstw popełnionych przez badanych można przypisać niewielkiej, bo 6% części badanej kohorty. Autorzy wyróżnili również grupę o potencjalnie wysokiej aktywności przestępczej²⁰ i zaliczyli do niej 18% badanych²¹. Drugie zaś to badanie panelowe Narodowej Akademii Nauk w Stanach Zjednoczonych. Raport z tego badania dostarczył z kolei wielu podstawowych informacji oraz pojęć dotyczących badań nad karierami przestępczymi²². Najważniejsze, co podkreślili we wstępie autorzy raportu, jest skoncentrowanie się w tego rodzaju badaniach nie na ogólnych współczynnikach przestępczości dotyczących całej populacji, ale na indywidualnych miarach działalności osób angażujących się w podejmowanie zachowań przestępczych²³.

Można powiedzieć, że mimo wczesnych początków, *life-course criminology* zostało uznane za znaczącą i integralną część kryminologii dopiero

A Comparative Analysis of the Criminal Careers of Two New South Wales Birth Cohorts, Cambridge University Press, Cambridge-New York 2020, s. 48.

18 J. Payne, A. Piquero, *Developmental Criminology...*, op.cit., s. 25.

19 Szerzej: J. Włodarczyk-Madejska, D. Wzorek, *Różne drogi, różne wzory. Typologie trajektorii przestępczych* w niniejszej publikacji (DOI: 10.5281/zenodo.5590304).

20 T. własne. Autorzy posługują się określeniem: *highly active delinquent subgroup*.

21 M.E. Wolfgang, R.M. Figlio, J.T. Sellin, *Delinquency in a Birth Cohort*, University of Chicago Press, Chicago 1972 za: A.A.J. Blokland, P. Nieuwbeerta, *Life course criminology*, [w:] S.G. Shoham, P. Knepper, M. Kett (red.), *International Handbook of Criminology*, CRC Press, Boca Raton 2010, s. 54.

22 Ibidem; A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit.

23 Ibidem, s. 1.

na przełomie XX i XXI w.²⁴ Brak zgody co do prekursorów nurtu jest tylko jednym z wielu obszarów, które można uznać za sporne. Do innych należy zaliczyć stosowanie różnej metodologii (wątek ten rozwijamy dalej) oraz posługiwanie się różnorodną terminologią²⁵. Najczęściej używa się dwóch pojęć: *life-course criminology* i *developmental criminology*. I choć wielu autorów uznaje je za tożsame i stosuje zamiennie to, jak wskazują Christoffer Carlsson i Jerzy Sarnecki, różnica między nimi jest znacząca. Życie człowieka w nurcie *life-course criminology*, odmiennie niż w *developmental criminology*, postrzegane jest jako bardziej płynne, dynamiczne, a wręcz nieprzewidywalne. Poza tym *developmental criminology* kładzie nacisk na czynniki psychologiczne, podczas gdy *life-course criminology* skupia się bardziej na czynnikach społecznych²⁶. Mając na uwadze te różnice, w niniejszym rozdziale trajektorie przestępcze naszych badanych analizujemy właśnie w nurcie *life-course criminology*. Wyjaśnić zatem należy, czym jest ten nurt, jakie są jego założenia i na jakich teoriach się on opiera.

Life-course to najogólniej mówiąc czas trwania życia człowieka, na który składają się zróżnicowane sekwencje wydarzeń mające miejsce w różnym wieku. Sekwencje te oddzielone są od siebie pewnymi stadiami przejściowymi, wyznaczanymi zwykle przez przyjęty w społeczeństwie system normatywny²⁷. Niektórzy piszą, że jest to droga przez życie w dużej mierze uzależniona od wieku i pełnionej w społeczeństwie roli²⁸, inni, że droga życia „jest metaforą: oznacza ona biografię jednostki w rozumieniu procesualnym, jako ciąg rzeczywistej aktywności od urodzenia do śmierci”²⁹. Nurt ten opiera się na kilku założeniach. Uznaje, że rozwój

24 C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to Life-Course Criminology*, SAGE, Los Angeles 2016, s. 1; M. Marczak, *Przestępczość kobiet...*, op.cit., s. 194; F.T. Cullen, *Beyond adolescence-limited criminology: choosing our future: The American Society Of Criminology 2010 Sutherland Address*, „Criminology” 2011, t. 49, nr 2, s. 310.

25 B.S. Godfrey, P. Cox, H. Shore, Z. Alker, *Young Criminal Lives: Life Courses and Life Chances from 1850*, Oxford University Press, Oxford 2017, s. 3.

26 C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to...*, op.cit., s. 3–4; M. Kotowska, *Kariery kryminalne członków zorganizowanych grup przestępczych*, Difin, Warszawa 2019, s. 72–73.

27 B.S. Godfrey, P. Cox, H. Shore, Z. Alker, *Young Criminal Lives...*, op.cit.; B. Toroń, *Przestępczość skazanych kobiet...*, op.cit., s. 10.

28 G.H. Elder, *Perspectives on the life course*, [w:] G.H. Elder (red.), *Life Course Dynamics: Trajectories and Transitions, 1968–1980*, Cornell University Press, Ithaca, NY 1985, s. 32–34.

29 Z. Pietrasieński, *Rozwój człowieka dorosłego*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1990, s. 51.

człowieka i jego dojrzewanie jest procesem – ciągłym i trwającym przez całe życie. Zakłada, że poszczególne etapy w życiu człowieka są wzajemnie powiązane i wpływają na siebie. Wskazuje uwarunkowania społeczne i historyczne jako mające wpływ na rozwój człowieka³⁰. Przewiduje możliwość modyfikacji rozwoju człowieka, przy czym jednocześnie podkreśla, że modyfikacje te mogą być skuteczne tylko wtedy, gdy będą dostosowane do potrzeb rozwojowych danego człowieka i do jego wieku³¹. Życie człowieka jest zatem zdeterminowane poszczególnymi wydarzeniami³².

Do przedstawienia drogi życia wykorzystuje się zwykle dwa pojęcia: krzywej i przejścia (*transition*), określane także jako trajektorie i stadia przejściowe. Krzywa (inaczej trajektoria) to ścieżka, zwana także linią rozwoju człowieka, która przebiega przez całe życie. Pojawiają się na niej wydarzenia o charakterze długotrwałym, jak edukacja czy zatrudnienie. Przejścia z kolei (inaczej stadia przejściowe) składają się ze zdarzeń lub punktów zwrotnych, jak np. małżeństwo, rozwód, podjęcie nowej pracy. Przejścia wpływają na kształt naszej krzywej. Mogą ją modyfikować lub wręcz zmieniać jej kierunek. Stopień tych modyfikacji zależy od kilku czynników, w tym jak istotny był wpływ przejścia na zmianę w życiu człowieka oraz od adaptacji człowieka do danego przejścia³³. Niektóre trajektorie, jak np. edukacyjna, są uzależnione od wieku, inne z kolei nie.

Trajektoria przestępcza jest jedną z wielu trajektorii w życiu człowieka, skądinąd bardzo wąską. Nie bez powodu zaleca się, by analizować ją w szerszym kontekście, a zatem w odniesieniu do innych trajektorii, po to, by pokazać faktycznie przestępczość w perspektywie całego życia

30 Z teorią drogi życiowej związany jest także styl życia człowieka, a ten w dużej mierze wynika z aktualnej sytuacji ekonomicznej, społecznej i gospodarczej. Jak pisał na początku lat 90. XX w. Zygmunt Bauman, obecnie mamy zupełnie inny styl aniżeli kiedyś, ponowoczesny. Jest on konsekwencją rozwoju cywilizacyjnego i sam niesie za sobą szereg zmian, jak np. większą anonimowość (Z. Bauman, *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, Instytut Kultury, Warszawa 1994, s. 7; por. także: G.H. Elder, *Perspectives on the life ...*, op.cit., s. 23–49 za: M. Marczak, *Przestępczość kobiet...*, op.cit., s. 194).

31 G.H. Elder, *Perspectives on the life...*, op.cit.; M. Marczak, *Przestępczość kobiet...*, op.cit., s. 193; B. Toroń, *Przestępczość skazanych kobiet ...*, op.cit., s. 10.

32 M. Marczak, *Przestępczość kobiet...*, op.cit., s. 192.

33 R.J. Sampson, J.H. Laub, *Crime and deviance over the life course: The salience of adult social bonds*, „American Sociological Review” 1990, t. 55, nr 5, s. 609–627, <https://doi.org/10.2307/2095859>; J.T. Ward, *Developmental and life-course theories of crime and deviance*, [w:] M. D. Krohn, N. Hendrix, G. Penly Hall, A.J. Lizotte (red.), *Handbook on Crime and Deviance*, Handbooks of Sociology and Social Research, Springer International Publishing, Cham 2019, s. 290.

człowieka. Jest to ważne dlatego, że poszczególne trajektorie (w tym także i przestępcza) przenikają się i wzajemnie na siebie wpływają. Kształtują zatem poniekąd życie danej jednostki i wydają się mieć znaczenie dla jej trajektorii przestępczej³⁴.

Life-course criminology będzie zatem niczym innym jak badaniem przestępczości danego człowieka na przestrzeni całego jego życia³⁵. Nurt ten wykorzystuje się właśnie do analizy przebiegu trajektorii przestępczej, z uwzględnieniem jej rozwoju i zachodzących w niej zmian³⁶. Kluczowa jest tu obserwacja czy motywacja, zachowanie, sposób myślenia, emocje ludzi w ciągu życia ulegają zmianie³⁷. Badania osadzone w nurcie *life-course* hołdują pozytywistycznym wzorcom prowadzenia badań w obrębie nauk społecznych. Skupiają się one bowiem na identyfikacji czynników wpływających na podejmowanie, zarzucanie oraz modelowanie działalności przestępczej³⁸. W konsekwencji rezultaty tych badań mogą okazać się użyteczne do prób przewidywania przyszłych zachowań przestępczych, tj. do prognozowania kryminologicznego³⁹. Mają charakter ze swej istoty dynamiczny. Pozwalają bowiem analizować zmiany indywidualnych warunków poszczególnych sprawców i wpływ tej zmiany na modelowanie zachowań przestępczych. Teorie drogi życia idą zatem o krok dalej od teorii klasycznych. Nie skupiają się bowiem jedynie na wyjaśnieniu, dlaczego jedne osoby popełniają przestępstwa a inne nie, a próbują dociec, jak przestępczość wygląda w całym życiu człowieka, czy i jak zmienia się wraz z wiekiem. *Life-course criminology* uczy nas zatem nieco inaczej myśleć o przestępcy i o przestępstwie⁴⁰.

Badacz *life-course criminology* stawia przede wszystkim pytania o początek trajektorii przestępczej (dlaczego ktoś zaczyna popełniać przestępstwa?), powody kontynuacji trajektorii oraz przyczyny odstąpienia od przestępczości. Dodatkowo pojawiają się pytania o typy trajektorii przestępczych – czy takie istnieją i czy są zależne od wagi popełnianych przestępstw oraz o specjalizację – czy wraz z czasem trwania trajektorii

34 M. Marczak, *Przestępczość kobiet...*, op.cit., s. 193–195.

35 B.S. Godfrey, P. Cox, H. Shore, Z. Alker, *Young Criminal Lives...*, op.cit.

36 C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to...*, op.cit., s. 30.

37 Ibidem, s. 4; M. Kotowska, *Kariery kryminalne...*, op.cit., s. 75–76.

38 K. Boers, *Delinquenz im Altersverlauf*, „Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform” 2019, t. 102, nr 1, s. 4, <https://doi.org/10.1515/mks-2014-970302>.

39 C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to...*, op.cit., s. 3; J.T. Ward, *Developmental...*, op.cit., s. 284.

40 Ibidem, s. 284.

zwiększa się waga popełnianych czynów, czy wraz z wygasaniem trajektorii waga przestępstw zmniejsza się, czy też pozostaje na tym samym poziomie, czy sprawcy specjalizują się w danym rodzaju przestępczości czy też angażują się w szeroką gamę zachowań niezgodnych z prawem?⁴¹

Teorii wpisujących się w nurt *life-course criminology* jest wiele. Nie sposób wspomnieć o wszystkich. Warto jednak zauważyć, że wyróżnia się wśród nich teorie statyczne i dynamiczne. Teorie statyczne dążą do wyjaśnienia skłonności niektórych osób do popełniania przestępstw. Zakładają, że rozwój człowieka to ustrukturyzowany proces dojrzewania, przez co poszczególne zachowania występują w podobnym wieku u większości ludzi. Teorie statyczne opierają się na trzech założeniach. Uznają, że podstawową przyczyną zachowań przestępczych są cechy indywidualne, które pojawiają się we wczesnym etapie życia. Cechy te decydują o pewnej stabilności naszego zachowania, pozwalają przypuszczać, że jeśli ktoś popełniał wiele przestępstw w młodości, to będzie kontynuował równie intensywną aktywność przestępczą także w latach następnych. O zmianach w przestępczości w dużej mierze decydują zaś zmiany związane z wiekiem⁴². Wśród teorii statycznych można wymienić teorię Michaela R. Gottfredsona i Tralisa Hirschiego oraz Terrie Moffitt. Z kolei teorie dynamiczne zakładają, że życie ludzkie nigdy nie jest z góry ustalone. Zmienia się, podobnie jak człowiek, w momencie wchodzenia w interakcje z innymi. Do teorii dynamicznych należy zaliczyć teorie Roberta J. Sampsona i Johna H. Lauba, Peggy C. Giordano, Stephena A. Cernkovicha i Jennifer L. Rudolph oraz Davida P. Farringtona⁴³.

Michael Gottfredson i Travis Hirschi oparli swoją teorię na założeniach szkoły klasycznej. Czynnikiem decydującym o popełnieniu przestępstwa jest w dużej mierze samokontrola, a dokładniej mówiąc jej stopień. I choć dużo łatwiej decydują o popełnieniu przestępstwa podając osobom z niskim poziomem samokontroli, aniżeli wysokim, to przestępczość nie wynika wprost z obniżonej samokontroli. To tylko jeden z wielu czynników mogących mieć znaczenie dla popełnienia przestępstwa. Wśród innych, obok niskiej samokontroli, wymienia się współwystępowanie choćby takich czynników sytuacyjnych jak możliwość popełnienia określonego czynu w danym miejscu i czasie czy atrakcyjność celu⁴⁴.

41 M. Marczak, *Przestępczość kobiet...*, op.cit., s. 194–195.

42 C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to...*, op.cit., s. 31.

43 Ibidem, s. 30–31, 54.

44 M.R. Gottfredson, T. Hirschi, *The criminal career perspective as an explanation of crime and a guide to crime control policy: The view from general theories of crime*,

Teoria Terrie Moffitt jest z kolei związana z okresem wejścia w przestępczość. Jej autorka wskazała dwa typy możliwych trajektorii przestępczych, zróżnicowanych pod względem częstotliwości popełniania przestępstw na różnych etapach życia. Pierwszy typ, ograniczony czasowo do okresu dojrzewania (*adolescence-limited*), dotyczy działalności przestępczej młodzieży. Trajektorja tego typu ogranicza się jedynie do krótkiego epizodu we wczesnej młodości, a jej źródła upatrywać należy w czynnikach związanych bezpośrednio z okresem dojrzewania. Drugi typ, „chroniczny” (*persistent*), cechuje się względnie stałą częstotliwością popełniania przestępstw w toku całego życia. Przy analizowaniu trajektorii, tego typu czynników ryzyka należy poszukiwać we wczesnym dzieciństwie i znajdować w nich wyjaśnienie dla kontynuacji zachowań społecznych w toku całego życia⁴⁵.

Robert J. Sampson i John H. Laub zwrócili uwagę przede wszystkim na nieformalne więzi społeczne oraz przywiązanie jednostki do społeczeństwa w poszczególnych fazach życia. Skłonność do popełnienia przestępstw jest w ocenie autorów wartością stałą, a dodatkowo wzmacnianą w różnych okresach życia – od dzieciństwa po dorosłość. Z kolei zmiany w przestępczości, występujące na poszczególnych etapach życia, wynikają ze zmian nieformalnych związków ze społeczeństwem. Te nieformalne związki (np. z rodziną, ze społecznością lokalną, ze środowiskiem pracy) mają znaczenie dla aktywności przestępczej. Okazuje się bowiem, że osłabienie więzi społecznych sprzyja przestępczości na każdym etapie życia. Widoczna jest tu zależność o kierunku ujemnym, mianowicie im silniejsze więzi tym mniejsza przestępczość. I choć doświadczenia z dzieciństwa mają znaczenie dla ścieżki życia w dorosłości, to możliwa jest modyfikacja tej drogi, w tym także porzucenie działalności przestępczej – głównie pod wpływem nawiązania silnych relacji⁴⁶.

Peggy C. Giordano, Stephen A. Cernkovich i Jennifer L. Rudolph poszli o krok dalej od Roberta J. Sampsona i Johna H. Lauba, próbując rozwinąć ich teorię o zagadnienie procesu odchodzenia od przestępczości.

„Journal of Research in Crime and Delinquency” 2016, t. 53, nr 3, s. 406–419, <https://doi.org/10.1177/0022427815624041>.

45 T.E. Moffitt, *Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy*, „Psychological Review” 1993, t. 100, nr 4, s. 674–675. Szerzej: J. Włodarczyk-Madejska, D. Wzorek, *Różne drogi...*, op. cit.

46 R.J. Sampson, J.H. Laub, *Crime and deviance...*, op.cit.; por. także: B. Toroń, *Przestępczość skazanych kobiet...*, op.cit., s. 11.

Ich zdaniem odejście od przestępczości i rozpoczęcie życia zgodnego z obowiązującymi normami i zasadami nie jest efektem czystej, łatwej do przeprowadzenia kalkulacji. Wynika ze zdarzeń mających miejsce w życiu danej jednostki (jak zaangażowania się w pracę czy wstąpienia w znaczącą relację partnerską), których wystąpienie zależy raczej od szczęścia czy narażających się szans i okazji⁴⁷. Niektóre z tych zdarzeń określa się mianem zmian czy wręcz punktów zaczepienia, zakotwiczenia (*books*)⁴⁸. Są one ważne z punktu widzenia kontroli społecznej. Pozwalają przewidzieć pewne schematy działań, a na ich podstawie planować wprowadzenie modyfikacji w dotychczasowym życiu. Jest to jednak trudne, bowiem przestępcy różnią się pod względem otwartości oraz podatności na te zmiany i punkty zakotwiczenia⁴⁹.

David. P. Farrington z kolei tłumaczy, że przestępstwa popełniane są w drodze interakcji człowieka ze społeczeństwem. Istotne jest tu posiadanie predyspozycji do takich zachowań oraz zaistnienie okoliczności sprzyjających temu, by takie zachowania podejmować. Predyspozycje przestępcze wynikają z tendencji aspołecznej tkwiącej w człowieku przez całe jego życie. Tendencja ta, w zależności od wieku, ma różne przejawy. Przykładowo, u dziecka objawia się niesfornością, dokuczaniem, u nastolatka – demoralizacją czy popełnianiem czynów karalnych (np. włamań), u dorosłego – choćby przestępczością skierowaną nawet przeciwko własnej rodzinie. Poza predyspozycjami, podejmowanie decyzji o popełnieniu przestępstwa może wynikać po prostu z nudy czy frustracji⁵⁰.

Warto także wspomnieć o jeszcze jednej teorii Terence. P. Thornberry'ego, wpisującej się do grupy teorii dynamicznych. Jej autor także upatruje związku zachowań przestępczych w osłabieniu więzi ze społeczeństwem, które zwykle ma miejsce w wieku młodzieńczym. Jako powody tego osłabienia można wymienić kilka czynników: słaby kontakt z rodzicami, niewywiązywanie się z obowiązków szkolnych czy nieakceptowanie społecznych wartości. Osoba, u której więzi te nie są szczególnie silne, szuka akceptacji wśród innych, podobnych sobie. Wśród nich uczy

47 P.C. Giordano, S.A. Cernkovich, J.L. Rudolph, *Gender, crime, and desistance: Toward a theory of cognitive transformation*, „American Journal of Sociology” 2002, t. 107, nr 4, s. 1043–1053.

48 Zob. więcej: W. Klaus, *Sidla i udreki, czyli co stoi na przeszkodzie procesowi odchodzenia od przestępczości?* w niniejszej publikacji (DOI: 10.5281/zenodo.5590327).

49 C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to...*, op.cit., s. 45–47.

50 D.P. Farrington, R. Loeber, *Two Approaches to Developmental/Life-Course Theorizing*, Oxford University Press, Oxford 2012.

się także popełniać przestępstwa, a popełniając kolejne coraz bardziej wchodzi w przestępczość⁵¹.

Badania w nurcie *life-course criminology* są zwykle badaniami podłużnymi (longitudalnymi), obejmującymi analizę zachowań przestępczych powtarzających się w czasie⁵². Analiza ta opiera się na wielokrotnym pomiarze przestępczości w życiu człowieka, w określonych odstępach czasu. Można je prowadzić w dwojaki sposób: prospektywnie i retrospektywnie (odpowiednio stosując katamnezę i anamnezę). Przykładem badań, z wykorzystaniem podejścia prospektywnego są *Cambridge Study of Delinquent Developmental*, przeprowadzone na próbie 400 chłopców w wieku szkolnym (urodzonych w 1953 r.) z południa Londynu oraz Rochester Youth Developmental Study z 1986 r., którymi objęto 1000 dzieci z publicznych szkół w Nowym Jorku celem wyjaśnienia powodów i skutków przestępczości w nieletniości. Z kolei przykładem badań retrospektywnych są badania Barreya S. Godfrey'a i in. Autorzy ci przeanalizowali życie 600 uporczywych przestępców, którzy na przełomie XIX/XX w. mieli sprawy w sądach w północno-zachodniej Anglii⁵³.

Mówiąc o metodologii trzeba wspomnieć, że nie istnieją uniwersalne metody i techniki badawcze, na których można by z powodzeniem oprzeć badania drogi życia. Stąd wielu badaczy sięga po różne sposoby zbierania danych, o czym piszemy dalej. Wątpliwości nie ma z kolei co do tego, że badanie i analizowanie dróg życia przestępców wymaga zgromadzenia obszernego materiału. Nierzadko badania takie są prowadzone przez wiele lat⁵⁴. Dotyczy to zwłaszcza badań prowadzonych z wykorzystaniem podejścia prospektywnego, inaczej badań katamnesticznych. Do nich należy zaliczać te będące przedmiotem naszych rozważań w ramach niniejszej książki.

Badania nad trajektoriami przestępczymi dążą do w miarę wyczerpującego opisu przebiegu tychże trajektorii. Interesują nas zatem poszczególne czyny popełniane przez sprawców. Aby jednak uzyskać informacje dotyczące czynów popełnionych przez daną grupę spraw-

51 T.P. Thornberry, *Toward an interactional theory of delinquency*, „Criminology” 1987, t. 25, nr 4, s. 873–876, <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1987.tb00823.x>; B. Toroń, *Przestępczość skazanych kobiet...*, op.cit., s. 11.

52 H.J. Schneider, *Przyczyny przestępczości. Nowe aspekty międzynarodowej dyskusji o teoriach kryminologicznych*, „Archiwum Kryminologii” 1998, t. XXIII–XXIV, s. 32, <https://doi.org/10.7420/AK1997-1998A>.

53 B.S. Godfrey, P. Cox, H. Shore, Z. Alker, *Young Criminal Lives...*, op.cit., s. 4–6.

54 J.T. Ward, *Developmental...*, op.cit., s. 285.

ców, korzystać można z przynajmniej dwóch typów danych. Pierwszym źródłem informacji są dane pochodzące od rozmaitych agend sformalizowanej kontroli społecznej: policji, prokuratury, sądów, które prowadzą stosowne statystyki czy rejestry⁵⁵. Drugim źródłem informacji są sami sprawcy przestępstw. Do uzyskania od nich informacji o popełnionych czynach korzysta się z sondaży typu *self-report*. Są to badania opierające się na pytaniu określonej grupy osób, czy dopuszczali się, kiedykolwiek w swoim życiu albo w określonym przedziale czasowym, danych zachowań przestępnych oraz ile razy⁵⁶. Dane tego typu obejmują te czyny, które znajdować się mogą w oficjalnych rejestrach i statystykach, ale i takie, które nie zostały przez agendy władzy ujawnione. Stąd też dane te nie dają się wprost porównywać, ale dostarczają informacji komplementarnych. Najczęściej badania tego typu przeprowadza się na grupie młodzieży.

Dane urzędowe są dokładniejsze w tym sensie, że zachowania sprawców, które są w nich ujęte rzeczywiście stanowią przestępstwa i ich przestępczy charakter został potwierdzony. Dane pochodzące z badań sondażowych nad sprawcami pokazują zachowania, które w ocenie samych sprawców mają charakter czynów opisanych w pytaniu ankietowym. Możliwe jest jednak, że część sprawców nie ujawnia swoich zachowań w ankiecie, albo po prostu o części zachowań nie pamięta lub podaje takie, których nie popełniła. W ten sposób dane uzyskane z obu źródeł są niedoreprezentowane w takim znaczeniu, że nie zawierają informacji o wszystkich popełnionych przez danego sprawcę czynach zabronionych. Dane z sondaży sprawców opierają się ponadto na ich własnej interpretacji zachowań⁵⁷.

Dane oficjalne mogą być adekwatne do określenia nasilenia przestępczości oraz reakcji na nią, wieku wejścia w przestępczość oraz odejścia i trwania trajektorii, ale mniej, by określić częstotliwość. W każdym jednak przypadku korzystania z danych oficjalnych wskazane jest, by uwzględnić datę popełnienia czynu, nie zaś skazania, gdyż obciążałoby

55 C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to...*, op.cit., s. 57–58; D.P. Farrington, *Criminal career research in the United Kingdom*, „The British Journal of Criminology” 1992, t. 32, nr 4, s. 522–523, <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a048255>.

56 J. Błachut, *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Oficyna Wolters Kluwer, Kraków 2007, s. 259.

57 M. Le Blanc, M. Frechette, *Male Criminal Activity from Childhood Through Youth: Multilevel and Developmental Perspectives*, New York 1989, s. 21–22.

to analizy (nie)sprawnością systemu sprawiedliwości karnej⁵⁸. Podobnie na te dwa rodzaje źródeł informacji o czynach przestępnych wskazuje Klaus Boers⁵⁹. Trzeba jednak zaznaczyć, że dane oficjalne są również niezwykle zróżnicowane ze względu na fakt, iż różne organy gromadzą takie informacje, które potrzebne są do prowadzenia ich bieżącej działalności (w tym wymaganej od nich sprawozdawczości)⁶⁰. Wypada jednak zaznaczyć, że na potrzeby badań nad trajektoriami interesujące wydaje się korzystanie z dwóch podstawowych rodzajów danych oficjalnych: danych o skazaniach oraz danych o aresztowaniach⁶¹, bądź w kontekście polskim np. danych o oskarżeniach.

Coraz częściej podkreśla się również rolę danych jakościowych w badaniach nad przebiegiem trajektorii przestępczych. Pomimo tego, że dane ilościowe pozwalają dokonywać precyzyjnych analiz dostarczających informacji o przebiegu trajektorii przestępczej, podnosi się, że to właśnie narracje jakościowe samych sprawców pozwalają na głębszą refleksję oraz spojrzenie z perspektywy samych osób badanych na rolę przestępczości w ich życiu. Badania te również służą upodmiotowieniu badanych. Zakładają bowiem sprawczą rolę człowieka w trwaniu bądź odejściu od przestępczości, pozwalając równocześnie na pogłębioną refleksję u samych badanych, a także spojrzenie z ich perspektywy na ich historię życia⁶². Pozwala to również zrozumieć istotę punktów zwrotnych w życiu i ukazać złożoność zachowań przestępnych w określonym kontekście, zarówno życia badanych, jak i głębszych procesów społecznych i historycznych⁶³.

Najlepiej jest korzystać z różnych źródeł danych i próbować je w jakiś sposób łączyć. Takie wielorakie źródła informacji są dość częstym sposobem zbierania danych⁶⁴. Rodzą jednak znaczne trudności przy

58 D.P. Farrington, *Criminal career research ...*, op.cit., s. 523.

59 K. Boers, *Delinquenz im Altersverlauf...*, op.cit., s. 5–6.

60 O trudnościach w porównywaniu danych z różnych źródeł danych o przestępczości w Polsce wyczerpująco pisała Janina Błachut – por. J. Błachut, *Problemy...*, op.cit., s. 81–88.

61 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 20.

62 A.R. Piquero, D.P. Farrington, A. Blumstein, *Key Issues in Criminal Career Research: New Analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 212.

63 C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to...*, op.cit., s. 59.

64 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 96–100; T.E. Moffitt, M. Rutter, P.A. Silva, *Sex Differences in Antisocial*

ich porównywaniu i interpretacji. Należy więc podchodzić do nich krytycznie i za każdym razem zastanowić się, w jaki sposób dane te ze sobą zestawiać. Z pewnością jednak skorzystanie z danych ilościowych z różnych źródeł, uzupełnionych o narracje jakościowe, pozwala na głębszą interpretację pewnych wydarzeń życiowych oraz lepsze zrozumienie fenomenu trwania w przestępczości przez całe życie⁶⁵.

2. Parametry trajektorii przestępczej

Ważnym zagadnieniem związanym z opisem przebiegu trajektorii przestępczych jest zastosowanie parametrów pozwalających na porównywanie poszczególnych (typów) trajektorii w syntetyczny sposób – zarówno w obrębie badanej przez nas zbiorowości, jak i między innymi podobnymi badaniami. Literatura dotycząca *life-course criminology* jest niezwykle obfita i różnorodna, ale dają się zidentyfikować takie sposoby opisu trajektorii, które mają charakter uniwersalny i wykorzystywane są w licznych analizach. Jej genezy należy poszukiwać we wcześniejszych projektach badawczych, opierających się na badaniach kohortowych. Jak pisaliśmy, badania takie mają również długą tradycję w Polsce⁶⁶. Nowatorskim elementem wprowadzonym do badań w tym nurcie jest nie tylko próba określenia dynamiki czynników modelujących podejmowanie zachowań przestępnych, ale również próba syntetycznego opisu samych trajektorii. Trzeba jednak wskazać pewne parametry pozwalające porównywać trajektorie między sobą.

David P. Farrington proponuje, aby do opisu trajektorii przestępczych wykorzystać następujące mierniki: wiek wejścia w aktywność przestępczą (*onset*), wiek odejścia od przestępczości (*desistance*) oraz odstęp pomiędzy tymi wydarzeniami, określony jako długość trajektorii (*duration*). Pozwalają określić one ramy trajektorii przestępczej oraz zróżnicować je ze względu na wejście w przestępczość, czas trwania trajektorii, zakończenia i długość. Obok tych parametrów wymienia również częstotliwość popełniania przestępstw (*frequency*)⁶⁷.

Behaviour: Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study, Cambridge University Press, Cambridge-New York 2001, s. 14; A.R. Piquero, D.P. Farrington, A. Blumstein, *Key Issues in...*, op.cit., s. 40.

65 C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to...*, op.cit., s. 61.

66 Zob. I. Rzeplińska, *Historia badań karier kryminalnych w kryminologii polskiej* w niniejszej publikacji (DOI: 10.5281/zenodo.5590283).

67 D.P. Farrington, *Criminal career research...*, op.cit., s. 521.

Najbogatszy i raczej najpopularniejszy (choć nie zawsze w pełni wykorzystywany) zestaw parametrów służących do opisania trajektorii przestępczych zaproponował zespół Alfreda Blumsteina w raporcie z Badania Panelowego nad Karierami Kryminalnymi (*Panel on Research on Criminal Careers*)⁶⁸ – zob. tabela 1.

Tabela 1. Parametry trajektorii⁶⁹.

nazwa parametru	definicja	sposób obliczania
wiek rozpoczęcia trajektorii przestępczej	wiek, w którym osoba została skazana po raz pierwszy za przestępstwo	różnica pomiędzy datą skazania a datą urodzenia
współczynnik trajektorii nieaktywnych	odsetek zakończonych i uśpionych trajektorii	część populacji kryminalnej, która zakończyła swoją trajektorię w badanym okresie
współczynnik trajektorii zakończonych	odsetek populacji, która nie żyje	odsetek osób, o których w bazie PESEL znajduje się informacja o zgonie w stosunku do całej grupy badanej
współczynnik trajektorii uśpionych	odsetek trajektorii, które ze względu na brak aktywności sprawców w dłuższym czasie, można uznać za prawdopodobnie uśpione	odsetek osób, które od dłuższego czasu nie popełniają przestępstw.
dotychczasowa długość trajektorii	liczba lat pomiędzy pierwszym a ostatnim skazaniem	różnica pomiędzy datą ostatniego skazania a datą pierwszego skazania

68 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit.

69 Tabela ta zawiera tylko te parametry, które także my analizujemy na podstawie danych, które posiadamy. W polskim kontekście nie jest możliwe ani celowe analizowanie informacji o aresztowaniach, które autorzy w oryginalnej tabeli zamieścili w trzeciej (nieprezentowanej przez nas) kolumnie.

nazwa parametru	definicja	sposób obliczania
prewalencja roczna	odsetek osób popełniających przestępstwa w ciągu danego roku	odsetek osób skazanych w danym roku życia obliczany w stosunku do liczebności całej badanej grupy ⁷⁰
prewalencja skumulowana	kumulatywne natężenie sprawców w badanej grupie	odsetek osób kiedykolwiek skazanych za przestępstwo w toku życia obliczany w stosunku do liczebności całej badanej grupy
częstotliwość (λ)	liczba przestępstw popełnionych przez sprawców w danym wieku przypadająca na aktywnych w danym wieku sprawców	iloraz liczby czynów popełnionych przez sprawców w danym wieku przez liczbę sprawców aktywnych w tym roku życia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 20.

Zaproponowany w tym raporcie zestaw parametrów pozwala, naszym zdaniem, opisać trajektorie przestępcze. Dowodem tego jest chociażby liczna literatura kryminologiczna odwołująca się do tej pracy i mnogość analiz wykorzystujących tę koncepcję⁷¹. W dalszej części omówimy poszczególne parametry, wymienione zarówno przez Davida Farringtona⁷², jak i Alfreda Blumsteina⁷³, które mogą być użyteczne do dokonania analizy danych zebranych w niniejszym projekcie.

70 W tym przypadku, dla dokładności naszych analiz, jako podstawę procentowania przyjmujemy zbiorowość osób, które dożyły danego wieku.

71 Zob. literaturę cytowaną dalej.

72 D.P. Farrington, *Criminal career research...*, op.cit., s. 521.

73 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 20.

2.1. Rozpoczęcie, zakończenie oraz długość trajektorii (*duration*)

Najprostszym i najważniejszym sposobem określenia trajektorii przestępczej jest wskazanie jej początku, końca oraz czasu trwania⁷⁴. Christoffer Carlsson i Jerzy Sarnecki podnoszą, że zdefiniowanie wejścia na drogę przestępną na poziomie konceptualnym jest dość proste: to pierwsze zachowanie sprzeczne z prawem w życiu danej osoby⁷⁵. Z praktycznego punktu widzenia trudne jest jednak określenie, czy dane, zwłaszcza oficjalne, dostarczają faktycznie informacji o pierwszym konflikcie z prawem. Jak pokazują bowiem badania *self-report*, do inicjacji zachowań kryminalnych może dochodzić wcześniej niż wynika to np. z rejestru skazań⁷⁶.

Badania pokazują także, że czas trwania trajektorii to jeden z ważniejszych elementów różnicujących trajektorie⁷⁷. Z jego pomocą można określić kilka innych parametrów. Moment wejścia, zakończenia oraz czas trwania trajektorii związane są również z innymi parametrami trajektorii, np. całkowitą liczbą skazań oraz popełnionych (osądzonych) czynów⁷⁸, jak i same ze sobą, bo np. wczesne wejście zwiększa prawdopodobieństwo na dłuższą trajektorię⁷⁹. Na parametry te mogą także mieć wpływ inne czynniki, takie jak struktura płci czy aktualny status na rynku pracy, albo szerzej, warunki społeczno-ekonomiczne, w jakich funkcjonują sprawcy⁸⁰.

Z wielu badań wynika, że największa część sprawców pierwszorazowych to grupa młodych mężczyzn w wieku ok. 17–18 lat⁸¹. Pokazują one zatem, że inicjacja działalności przestępczej rozpoczyna się w późnym okresie dojrzewania lub na początku dorosłości. Część badań sięga do bar-

74 B. Kyvsgaard, *The Criminal Career: the Danish Longitudinal Study*, Cambridge University Press, Cambridge-New York 2003, s. 138.

75 C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to...*, op.cit., s. 97.

76 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 21; C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to...*, op.cit., s. 99.

77 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 72–73.

78 A.R. Piquero, D.P. Farrington, A. Blumstein, *Key Issues in...*, s. 58–59.

79 Ibidem, s. 174.

80 B. Kyvsgaard, *The Criminal Career...*, op.cit., s. 246–247.

81 D.P. Farrington, J.W. Coid, L.M. Harnett, *Criminal Careers and Life Success: New Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development*, Home Office Research Study, nr 299, Home Office, [London] 2006, [https://www.bl.uk/britishlibrary/~media/bl/global/social-welfare/pdfs/non-secure/c/r/i/criminal-careers-upto-age-50-and-life-success-up-to-age-48-new-findings-from-the-cambridge-study-in-delinquent-development-2nd-edition.pdf](https://www.bl.uk/britishlibrary/~/media/bl/global/social-welfare/pdfs/non-secure/c/r/i/criminal-careers-upto-age-50-and-life-success-up-to-age-48-new-findings-from-the-cambridge-study-in-delinquent-development-2nd-edition.pdf) [dostęp: 15.12.2021].

dzo wczesnych epizodów, wskazując, że najwcześniejsze trajektorie mogą rozpoczynać się nawet przed 10 rokiem życia. Większość z nich jest jednak zgodna co do tego, że w wieku późnej nastoletniości odsetek pierwszorazowych sprawców osiąga maksimum, by następnie gwałtownie opaść⁸².

Jak już wspomnieliśmy, wiek wejścia w przestępczość związany jest również z długością trajektorii (*duration*). Jak pokazują dotychczasowe badania, dłuższa trajektoria jest bardziej prawdopodobna u sprawców, którzy działalność przestępczą podejmują wcześniej⁸³. Badania pokazują również, że sprawcy odnotowani po raz pierwszy w wieku 10–15 lat najczęściej są również sprawcami w wieku 36–40 lat⁸⁴. Wskazuje się, że zwykle trajektoria osób zbadanych do 40 roku ich życia wynosi przeciętnie 10 lat, a na prawdopodobieństwo dłuższej trajektorii wpływa pobyt w zakładzie karnym co najmniej raz w życiu⁸⁵. Warto jednak wspomnieć, że długość trajektorii przestępczej obliczona w poszczególnych analizach jest niezwykle zróżnicowana i jest to pochodną wielu czynników: źródeł informacji o przestępstwach, uwzględnianych typów czynów oraz przede wszystkim wieku wejścia w przestępczość.

Z badania D. Farringtona wynika z kolei, że dla długości trajektorii znaczenie ma zarówno klasa społeczna, jak i pokolenie, z jakiego wywodzą się badani. Otóż trajektorie przestępcze chłopców pochodzących z klasy pracującej trwają przeciętnie 9 lat. W porównaniu z trajektoriami pokolenia ich rodziców, trajektorie te są krótsze. Trajektorie sprawców chronicznych (w jego badaniu osoby, które były skazane co najmniej dziesięć razy) wynoszą co najmniej 15 lat⁸⁶. Podobnie w przypadku osób, które mają doświadczenia w pobycie w zakładzie karnym, ich trajektorie wynoszą co najmniej 15 lat. Wcześniejsze pokolenia charakteryzowały trajektorie o długości 15–16 lat⁸⁷.

O zakończeniu trajektorii przestępczej można z pewnością mówić w dwóch przypadkach: śmierci osoby oraz zaprzestaniu działalności przestępczej przez sprawców żyjących. Pierwszy przypadek jest dość prosto stwierdzić, dzięki informacji o zgonie danej osoby. Odsetek osób, które nie żyją, określa współczynnik trajektorii zakończonych.

82 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 46–47; 72–73.

83 A.R. Piquero, D.P. Farrington, A. Blumstein, *Key Issues in...*, op.cit., s. 70–71.

84 Ibidem, s. 59.

85 Ibidem, s. 174.

86 D.P. Farrington, J.W. Coid, L.M. Harnett, *Criminal Careers and...*, op.cit., s. 2.

87 Ibidem.

Wiele trudności przysparza jednak przyjęcie, kiedy dochodzi do zakończenia działalności przestępczej u sprawców nadal żyjących. Współcześnie w literaturze podkreśla się bowiem, że odchodzenie od przestępczości jest długotrwałym procesem, a wszelkie arbitralne próby określenia momentu zakończenia działalności przestępczej są spisane na niepowodzenie⁸⁸. Niemniej jednak podejmowane są próby określenia, którzy ze sprawców zakończyli już swoją działalność przestępczą⁸⁹. Ich odsetek stanowi wówczas współczynnik trajektorii uśpionych. Suma odsetków trajektorii zakończonych zgonem oraz trajektorii uśpionych stanowi współczynnik trajektorii nieaktywnych (zob. tabela 1).

2.2. Prewalencja

Kolejnym parametrem jest poziom nasycenia badanej kohorty wiekowej grupą sprawców przestępstw, nazywany prewalencją (*prevalence albo participation*)⁹⁰. Rozróżnia się dwa jego rodzaje: prewalencję roczną, oznaczającą odsetek sprawców aktywnych w danym roku życia oraz prewalencję kumulatywną, to jest nasycenie danej zbiorowości osobami, które przynajmniej raz popełniły przestępstwo do konkretnego roku życia⁹¹.

Może on być także określany w stosunku do całości populacji (wówczas jest to zwyczajny miernik nasycenia przestępczością, podawany np. na 100 tys. osób zdolnych do ponoszenia odpowiedzialności karnej) lub w stosunku do badanej próby (np. jak w naszym przypadku – określonej

88 O sposobach określania zakańczania działalności przestępczej zob. S.D. Bushway, T.P. Thornberry, M.D. Krohn, *Desistance as a developmental process: A comparison of static and dynamic approaches*, „Journal of Quantitative Criminology” 2003, t. 19, nr 2, s. 129–153, <https://doi.org/10.1023/A:1023050103707> oraz W. Klaus, *Sidla i udreki...*, op. cit.

89 W stosunku do zbiorowości badanej w ramach niniejszego projektu również spróbowaliśmy określić takie trajektorie. Więcej szczegółów dotyczących procedury wyznaczania trajektorii uśpionych zob. w następnym rozdziale.

90 Ze względu na brak adekwatnego polskiego odpowiednika angielskiego słowa *prevalence*, dla zachowania czytelności tekstu uznaliśmy, że adekwatne jest dokonanie adaptacji tego wyrażenia.

91 A.A.J. Blokland, P. Nieuwebeerta, *Life course criminology...*, op.cit., s. 69; A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 17–18; B. Kivsgaard, *The Criminal Career...*, op.cit., s. 65; A.R. Piquero, J.D. Hawkins, L. Kazemian, *Criminal career patterns*, [w:] R. Loeber, D.P. Farrington (red.), *From Juvenile Delinquency to Adult Crime: Criminal Careers, Justice Policy, and Prevention*, Oxford University Press, New York 2012, s. 15.

grupy osób). To od reprezentacyjności próby, a więc sposobu doboru poszczególnych osób do badania, zależy możliwość uogólniania tego parametru na populację np. mieszkańców danego kraju.

W przypadku badań sondażowych typu *self-report* parametr ten określa się jako odsetek osób deklarujących taką działalność w stosunku do badanej próby⁹². Miernik ten zatem opiera się na prostym rozróżnieniu pomiędzy osobami nieangażującymi się w działalność przestępczą oraz zaangażowanymi w taką działalność⁹³.

Badania pokazują, że spora grupa nieletnich i młodocianych osób dopuszcza się czynów zabronionych lub innych zachowań dewiacyjnych. Zachowania te wpisują się w burzliwy okres dorastania. Wartość prevalencji rocznej wydaje się potwierdzać to zjawisko⁹⁴. Większość badań jest zgodnych, że największa grupa sprawców jest aktywna we wczesnej młodości (ok. 17–19 roku życia), a następnie liczba ta się zmniejsza.

Jeżeli zaś chodzi o prevalencję kumulatywną to, według różnych badań, do 25–26 roku od jednej trzeciej do jednej drugiej osób jest notowana jako sprawcy przestępstwa. Prewalencja kumulatywna do tego czasu rośnie w szybkim tempie. Następnie wartość tego parametru nadal rośnie, ale w zdecydowanie mniejszym tempie. Warto wspomnieć, że w grupie kobiet ułamek ten jest niższy nawet o połowę⁹⁵. Różnice w poziomie prevalencji, zarówno rocznej, jak i kumulatywnej w badaniach międzynarodowych mogą wynikać nie tyle z różnicy aktywności sprawców, co z zakresu kryminalizacji zachowań lub uwzględniania w badaniach określonych typów przestępstw, zastosowanej metodologii czy sprawności działania wymiaru sprawiedliwości⁹⁶.

Wyniki badań Alfreda Blumsteina dotyczące jedynie młodych mężczyzn pokazują, że prevalencja mierzona przy pomocy liczby aresztowań wynosi ok. 25–45% dla mieszkańców miast do 18 roku życia (wyłączając

92 Ibidem, s. 15.

93 A. Blumstein, J. Cohen, *Characterizing criminal careers*, „Science” 1987, t. 237, nr 4818, s. 986; A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 1–3.

94 K. Boers, *Delinquenz im Altersverlauf...*, op.cit., s. 5.

95 D.P. Farrington, D.J. West, *The Cambridge study in delinquent development: A long-term follow-up of 411 London males*, [w:] H.-J. Kerner, G. Kaiser (red.), *Kriminalität*, Springer, Berlin-Heidelberg 1990, s. 117; B. Kyvsgaard, *The Criminal Career...*, op.cit., s. 75; Więcej na ten temat: D. Woźniakowska-Fajst, *Kariery kryminalne kobiet* w niniejszej publikacji (DOI: 10.5281/zenodo.5590306).

96 A. Blumstein, J. Cohen, *Characterizing criminal careers...*, op.cit., s. 987.

czyny związane z ruchem drogowym), zaś 12–18% przy użyciu indeksu FBI (obejmującego morderstwo, zgwałcenie, rozbój, użycie przemocy, włamanie, kradzież i kradzież samochodu) oraz 4–8% w przypadku przestępstw związanych ze zranieniem innej osoby. Około zaś połowa osób, które kiedykolwiek w swoim życiu zostały zatrzymane (miały kontakt z policją), pierwszego takiego epizodu doświadczyła przed ukończeniem 18 roku życia⁹⁷. Badania retrospektywne dotyczące osób z przełomu XIX i XX w., które miały doświadczenia związane z pobytami w instytucji wychowawczej, pokazują, że odsetek osób, które zaangażowały się w toku całego życia w jakąkolwiek działalność przestępczą, wynosi 21%⁹⁸.

Badania Arjana Bloklanda i Paula Nieuwbeerta, przeprowadzone na grupie 2 951 osób w wieku powyżej 15 lat, w oparciu o deklaracje osób badanych (*self-report*), pokazują, że jedna trzecia badanej próby dopuściła się kiedykolwiek przestępstwa⁹⁹. Warto jednak zaznaczyć, że w tym przypadku bazowano na próbie pochodzącej z całej populacji, nie zaś np. na grupie osób, wobec których w nieletniości prowadzono postępowanie w sprawie czynu karalnego. W związku z tym udział osób angażujących się w działalność przestępczą może być istotnie niższy¹⁰⁰. Biorąc pod uwagę, że część osób miała ok. 30 lat można przypuszczać, że ze względu na wiek niektórzy zapomnieli o tym, że wcześniej popełniali przestępstwa.

Badania zespołu Davida Farringtona (Cambridge Study in Delinquent Development - CSDD) pokazują, że do 50 roku życia 41% osób było skazanych za typowe czyny (z wyłączeniem przestępstw w ruchu drogowym). Badanie to pokazuje również, że wraz z wiekiem badanej zbiorowości następuje zahamowanie przyrostu liczby sprawców skazywanych w dorosłości po raz pierwszy¹⁰¹. W tym samym badaniu odnotowano, że do 50 roku życia niespełna 8% sprawców z 400 badanych było skazanych po raz pierwszy po 21 roku życia. Innymi słowy, przyrost kumulatywnej prevalencji spowalnia wraz z wiekiem sprawców.

97 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 33–45.

98 B.S. Godfrey, P. Cox, H. Shore, Z. Alker, *Young Criminal Lives...*, op.cit., s. 137.

99 A.A.J. Blokland, P. Nieuwbeerta, *The effects of...*, op.cit., s. 1214.

100 Ibidem, s. 1211–1214.

101 D.P. Farrington i in., *Criminal Careers up to Age 50 and Life Success up to Age 48: New Findings from the Cambridge Study in Delinquent Development*, Home Office Research, Development and Statistics Directorate, London 2006, s. 19.

2.3. Bezwzględne natężenie przestępczości

Niewyróżnianą wprost, ale stosowaną w niektórych badaniach miarą działalności przestępczej jest określenie liczby czynów popełnianych przez sprawców w określonym roku życia. Miara ta dotyczy całej zbiorowości badanych osób i ogólnej liczby czynów. Innymi słowy, jest to suma czynów popełnionych przez sprawców w określonym roku życia. Oczywiście, używając liczb bezwzględnych trzeba mieć na uwadze, że miara ta będzie zależna od wielkości próby. Im większa próba, tym więcej popełnionych czynów. Można również obliczyć odsetek, jaki stanowią czyny popełnione w danym roku życia względem ogółu czynów popełnionych przez sprawców należących do próby. Wykres skonstruowany w oparciu o taki procent będzie prezentował dystrybucję czynów popełnionych przez sprawców z badanej zbiorowości w czasie.

Część autorów określa tę miarę jako jedną z odmian ujmowania częstotliwości, o której mowa niżej. Naszym zdaniem nie do końca nazwa ta jest adekwatna dla tego parametru. Ukazuje on bowiem ogół czynów popełnionych przez sprawców w danym wieku, nie uwzględniając, że część badanej próby nie jest zupełnie aktywna oraz tego, że istnieje zróżnicowanie tej aktywności w obrębie badanej próby. Z jej pomocą jesteśmy w stanie stwierdzić tylko, w jakim wieku przypada najwyższa aktywność przestępcza całej badanej grupy.

Jak już wspomnieliśmy, badania empiryczne pokazują, że szczytowa działalność przypada na wiek późnego dojrzewania, to jest między 15 a 19 rokiem życia¹⁰². Badania *self-report* pokazują jednak, że młodzi sprawcy angażują się częściej w działalność przestępczą niż wynikałoby to z oficjalnych statystyk¹⁰³. Niemniej jednak okres najintensywniejszej działalności wiąże się również z okresem wyraźnie częstszego niż na innych etapach życia wchodzenia na drogę przestępczości przez sprawców. To nasilone rozpoczynanie działalności przestępczej niekoniecznie musiałoby się wiązać ze wzmożoną działalnością przestępczą. W przytaczanych badaniach, wraz z przyrostem odsetka sprawców, wzrastała również intensywność działań całej zbiorowości.

102 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 73; A.R. Piquero, D.P. Farrington, A. Blumstein, *The Criminal career paradigm*, „Crime and Justice” 2003, t. 30, s. 360–361; A.R. Piquero, J.D. Hawkins, L. Kazemian, *Criminal career patterns...*, op.cit., s. 15.

103 T.E. Moffitt, M. Rutter, P.A. Silva, *Sex Differences in...*, op.cit., s. 34–37; A.R. Piquero, J.D. Hawkins, L. Kazemian, *Criminal career patterns...*, op.cit., s. 17.

Odwołując się do omówionej we wprowadzeniu teorii Terrie E. Moffitt, należy zauważyć, że rozważania tej autorki przełamują wcześniejsze ujmowanie związku wieku z poziomem przestępczości. Tradycyjnie uważano, że krzywa wiek – przestępczość osiąga swój najwyższy punkt we wczesnej młodości i jest to wzorzec powielany przez wszystkich sprawców. Miałoby to oznaczać, że wiek, w którym popełnia się najwięcej czynów w całej badanej grupie, jest zbieżny z najwyższą indywidualną aktywnością sprawców¹⁰⁴.

Aby jednak pokazać intensywność działań poszczególnych sprawców, zwłaszcza jeżeli analizuje się ich czyny w toku całego życia, warto zastanowić się nad precyzyjniejszą miarą, zrelatywizowaną np. do grupy sprawców albo poszczególnych osób.

2.4. Częstotliwość

Zrelatywizowaną do liczby sprawców aktywnych miarą intensywności działalności przestępczej jest jej częstotliwość. Jest ona różnie rozumiana w różnych badaniach, w zależności od czasu badania i sposobu zbierania danych, jak również odmiennie określana: *frequency*¹⁰⁵, *density* albo *incidence*¹⁰⁶. Może być to po prostu liczba czynów przypadająca na określony czas – np. określony wiek sprawców – wówczas jest określana jako *incidence*¹⁰⁷. W istocie jest to miara, którą określiliśmy jako bezwzględne natężenie przestępczości. Nie uwzględnia ona jednak liczby sprawców ani tego, czy są oni aktywni w danym momencie. Jej wysokość, jak już wskazaliśmy, może zatem zależeć od wielkości próby, a przy zastosowaniu miary odsetkowej, gdzie podstawę procentowania stanowi ogół czynów popełnionych przez daną grupę sprawców, można mówić raczej o czasowej dystrybucji popełnionych czynów, nie zaś indywidualnej częstotliwości.

Inni badacze preferują definiowanie częstotliwości jako liczby przestępstw popełnionych przez dane jednostki będące w określonym wieku, przypadającą na liczbę aktywnych sprawców będących w danym wieku

104 T.E. Moffitt, *Adolescence-limited...*, op.cit.

105 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 18.

106 M. Le Blanc, M. Frechette, *Male criminal activity...*, op.cit., s. 15.

107 A.R. Piquero, J.D. Hawkins, L. Kazemian, *Criminal career patterns...*, op.cit., s. 17.

(to jest popełniających w danym roku życia przestępstwa albo w drugiej wersji: po prostu znajdujących się na wolności)¹⁰⁸.

Można również obliczyć przeciętną częstotliwość danego sprawcy poprzez sprawdzenie, ile czynów przypada na rok jego trajektorii¹⁰⁹. Jest to liczba czynów w ciągu roku przypadająca na aktywnego sprawcę. W literaturze anglojęzycznej miarę tę oznacza się znakiem greckiej lambda (λ), zaś w przypadku korzystania z danych oficjalnych, np. rejestru skazań – znakiem greckiej litery μ (μ).

W przypadku badań opierających się na sondażach *self-report* uwzględnia się również prawdopodobieństwo osądzenia czynu q , określane jako proporcja czynów, które spotkały się z reakcją w postaci skazania i wobec wszystkich czynów, które popełnił respondent w określonym czasie. Częstotliwość osądzenia wówczas stanowi iloczyn λ oraz prawdopodobieństwa q ¹¹⁰.

W odróżnieniu od trendów prewalencji, indywidualne częstotliwości działań sprawców różnicują się zgodnie z różnymi charakterystykami, włączając w to skład próby, pomiar sprawstwa i czas obserwacji. Roczna przeciętna częstość popełniania przestępstw wykazuje najwyższe wartości pod koniec dorastania, ale istnieje bardzo mała grupa sprawców, których częstotliwość jest stała przez od 5 do 10 pierwszych lat dorosłości. Indywidualna częstotliwość jest wyższa dla sprawców popełniających przestępstwa bez użycia przemocy w porównaniu z popełniającymi te z użyciem przemocy, jak również tych, którzy mają doświadczenia pozbawienia wolności¹¹¹.

Na podstawie dotychczasowych wyników badań zagranicznych można stwierdzić, że trajektoria osób, które rozpoczęły swoją aktywność w wieku 11–12 lat (przed możliwością poniesienia prawno-karnych konsekwencji), wykazuje się większą częstotliwością niż osób, które zaczęły popełniać przestępstwa w późniejszym wieku (np. 13–14 czy 15–16). Wyjątkiem jest grupa osób, które po raz pierwszy popełniły przestępstwo

108 A. Blumstein, J. Cohen, *Characterizing Criminal Careers...*, op.cit., s. 986; A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 4; A.R. Piquero, D.P. Farrington, A. Blumstein, *Key Issues in...*, op.cit., s. 46.

109 A. Blumstein, J. Cohen, *Characterizing Criminal Careers...*, op.cit., s. 986; A.R. Piquero, J.D. Hawkins, L. Kazemian, *Criminal career patterns...*, op.cit., s. 18.

110 D.P. Farrington, *Criminal career research...*, op.cit., s. 522.

111 A. Blumstein, J. Cohen, J.A. Roth, C.A. Visher (red.), *Criminal Careers...*, op.cit., s. 66.

w wieku 17–18 lat (tzw. *late-bloomers*) – ta grupa cechuje się nieco większą częstotliwością, niedorównującą jednak osobom o bardzo wczesnym początku trajektorii¹¹².

Rezultaty badania Cambridge Study in Delinquent Development pokazują, że w przypadku obliczania indywidualnej częstotliwości miara ta osiąga najwyższą wartość w 16 roku życia, a następnie systematycznie, ale nieznacznie opada do 22 roku życia¹¹³. W 23 roku życia odnotowuje się gwałtowny spadek¹¹⁴. Autorzy tego badania posługują się częstotliwością obliczoną jako przeciętna liczba czynów przypadająca na jednego członka badanej próby (sprawców i nie-sprawców)¹¹⁵. Badania dotyczące sprawców z XIX i XX w. pokazują zaś, że sprawcy chroniczni mieli zdecydowanie większą częstotliwość popełniania czynów i automatycznie krótkie przerwy pomiędzy poszczególnymi skazaniami niż sprawcy okazjonalni¹¹⁶.

Częstotliwość w badaniach opierających się na badaniach *self-report* jest zwykle wyższa niż w przypadku danych oficjalnych. Stwierdzenia nie wydają się być tak oczywiste, jeżeli weźmie się pod uwagę, że w stosunku do czynów z użyciem przemocy istnieje zdecydowanie wyższe prawdopodobieństwo ujawnienia takiego czynu przez policję niż w przypadku czynów bez użycia przemocy¹¹⁷.

2.5. Koncentracja

Inną jeszcze miarą jest stopień koncentracji określający homo- lub heterogeniczność popełnianych przestępstw¹¹⁸. Sama koncentracja oznacza tendencję do popełniania przestępstw należących do określonego typu. Badania retrospektywne Barreya S. Godfrey'a i in., o których już wspominaliśmy we wstępie, pokazały, że zarówno chroniczni, jak i okazjonalni sprawcy popełniają przede wszystkim przestępstwa przeciwko mieniu (odpowiednio 38 i 57%), przy czym co czwarty sprawca chroniczny nie

112 C. Carlsson, J. Sarnecki, *An Introduction to...*, op.cit., s. 101–102.

113 Autorzy przyjęli, że sprawcami aktywnymi są osoby, które w danym roku życia popełniły przestępstwa. Wówczas λ jest równa liczbie czynów popełnionych przez sprawców w x wieku podzielonej przez liczbę sprawców, którzy popełnili przestępstwo w x wieku.

114 A.R. Piquero, D.P. Farrington, A. Blumstein, *Key Issues in...*, op.cit., s. 54–55.

115 Ibidem, s. 48.

116 B.S. Godfrey, P. Cox, H. Shore, Z. Alker, *Young Criminal Lives...*, op.cit., s. 140.

117 A.R. Piquero, J.D. Hawkins, L. Kazemian, *Criminal career patterns...*, op.cit., s. 19–20.

118 D.P. Farrington, *Criminal Career Research...*, op.cit., s. 521.

specjalizuje się wyraźnie w żadnym typie przestępczości, co stanowi różnicę w porównaniu do sprawców okazjonalnych, których zaledwie 11% jest bez specjalizacji¹¹⁹.

3. Podsumowanie

Niniejszy rozdział stanowi wprowadzenie teoretyczne i metodologiczne do przeprowadzonych przez nas analiz empirycznych. Przedstawiliśmy różne koncepcje teoretyczne wpisujące się nurt badań *life-course criminology* oraz przegląd najważniejszych badań prowadzonych w tym nurcie. Zaprezentowaliśmy również stosowane w ramach tych badań parametry umożliwiające opisanie trajektorii przestępczych oraz porównywanie działalności przestępczej różnych osób i zbiorowości.

Wartości niektórych z przedstawionych przez nas parametrów mogą mieć także zastosowanie praktyczne i służyć za wskazówki kryminalno-polityczne. Przykładowo interpretacja częstotliwości popełnianych czynów (czyli stosunku czynów popełnionych w danym roku życia do sprawców aktywnych w tym roku) pozwala określić kierunek działań prewencyjnych. Jeżeli jej uśredniona wartość jest wysoka, przy stałym w czasie natężeniu przestępczości, oznaczać to może, że za dużą liczbę przestępstw odpowiedzialna jest niewielka grupa sprawców. Wówczas problem przestępczości można rozwiązać np. poprzez izolację tych sprawców. Jeżeli jednak średnia częstotliwość popełniania przestępstw jest niska i towarzyszy jej niezmiennie w czasie nasilenie przestępczości, wówczas za dużą część czynów odpowiada duża grupa sprawców popełniająca (być może okazjonalnie) pojedyncze czyny. Może to też oznaczać znaczne obciążenie dla systemu wymiaru sprawiedliwości, co powoduje potrzebę skupienia się na strategiach kontroli, włączając przede wszystkim mechanizmy ogólnoprewencyjne¹²⁰.

Przy użyciu wskazanych w tym rozdziale parametrów przestępczości dokonaliśmy analizy działalności przestępczej dwóch pokoleń sprawców, których dalsze losy są badane w Zakładzie Kryminologii INP PAN od 2000 r. Szczegółowy opis zastosowanych procedur badawczych oraz wyniki badań prezentujemy w jednym z kolejnych rozdziałów¹²¹.

119 B.S. Godfrey, P. Cox, H. Shore, Z. Alker, *Young Criminal Lives...*, op.cit., s. 138.

120 A. Blumstein, J. Cohen, *Characterizing Criminal Careers...*, op.cit., s. 987.

121 J. Włodarczyk-Madejska, D. Wzorek, *Jak długo i jak dużo? Analiza empiryczna aktywności przestępczej w toku życia badanych* w niniejszej publikacji (DOI: 10.5281/zenodo.5590297).